

Yönetemiyorsunuz! ÖlüyorTükeliyoruz

COVID-19 pandemisinin son bir yılı ve İstanbul

Nilüfer Aykaç*, Nilay Etiler**

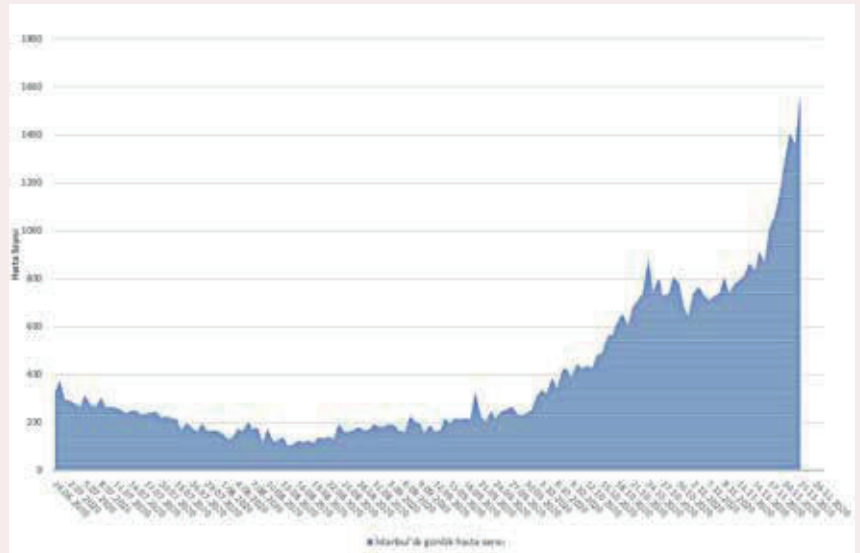
“

Pandeminin başından beri birçok kez salgının başkenti olan İstanbul'daki olgu sayıları Ağustos ayında Türkiye'deki toplam sayının %10'una kadar düştü. Ancak sonbahar aylarında İstanbul'un ülke genelindeki payı yeniden artmaya başladı.

”

SALGININ BAŞKENTİ: İSTANBUL

Sağlık Bakanının ifadesiyle Türkiye'nin Vuhan'ı olma özelliğini gösteren İstanbul hem ilk tanı alan hem de ölümlü ilk vakaların görüldüğü ilimiz oldu. Nisan ayı sonlarına doğru Dr. Fahrettin Koca, İstanbul'un Türkiye'nin Vuhan'ı olduğunu söyleyerek Türkiye'deki vakaların %60'nın İstanbul'da olduğunu bildirdi. Açıklamanın yapıldığı tarih olan 24 Nisan itibarıyla toplam vaka sayısı ülke genelinde yüzünü geçmişti. Sağlık Bakanlığı'nın resmi istatistiklerine göre 104.912 ol-

* Uzman Dr., İTO COVID-19 İzleme Kurulu Üyesi
** Prof. Dr., İTO COVID-19 İzleme Kurulu Üyesi

Şekil 1: İstanbul'da Günlük Hasta Sayısı (29 Haziran – 23 Kasım 2020, SB)

duğuna göre, İstanbul'da en az 60 bin vaka olduğu anlaşılmaktaydı.

2020 yılı itibarıyla İstanbul 15.462.452 nüfusu¹ ile ülkenin en büyük ili olmanın yanında kilometrekareye 2.976 kişi düşmesiyle ile en kalabalık ilidir². 2020 yılının yaz aylarına gelindiğinde İstanbul nüfusundan yaklaşık üç milyonluk bir nüfus, şehir dışına çıkmış, köyüne, yazlıklarına, yaylalarına hareket etmişti, bu nüfusun özellikleri tam olarak bilinmese de ekonomik olarak aktif olmayan ve yaşça ortalamasının üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Pandeminin başından beri birçok kez salgının başkenti olan İstanbul'daki olgu sayıları Ağustos ayında Türkiye'deki toplam sayının %10'una kadar düştü. Ancak sonbahar aylarında İstanbul'un ülke genelindeki payı yeniden artmaya başladı. Bu artışın bir kısmı Türkiye'de ve dünyada salgının yaygınlaşması ile ilişkili iken, daha çok kente geri dönüşlerin rolü olduğu düşünülmektedir.

En başından beri veri paylaşmamayı ısrarlı bir strateji olarak sürdüren SB, bu verileri belediyeler, meslek örgütleri hatta SB Bilim Kurulu Üyeleri de dahil olmak üzere toplumdan bir sır gibi sakladı. Türkiye'de şeffaflığın olmadığı ile ilgili eleştirilerin yükselmesi üzerine SB verilerin şeffaf bir biçimde açıklanacağını belirtse ve zaman zaman daha ayrıntılı bilgiler içeren veriler paylaşılsa da hiçbir zaman yeterli bir epidemiyolojik değerlendirme yapacak nitelikte olmadı.

Sağlık Bakanlığı'nın, Haziran 2020 itibarıyla paylaşmaya başlayıp 23 Kasım itibarıyla sonlandırdığı bölgelere göre veri paylaşımı ile elde edilen verilerle İstanbul'un günlük hasta sayıları ve salgın eğrisi incelendiğinde (Şekil 2) salgının kent genelinde yaz sonu itibarıyla hızlandığı görülmektedir.

Sağlık Bakanlığı'nın İstanbul'u içeren bölgesel düzeydeki verileri açıklamayı durdurmasından sonra 25 Kasım 2020'de başka bir veri eklenmiş, bu tarihten itibaren "Günlük Vaka Sayısı" adıyla PCR testi pozitif olup semptomuz olanlar da açıklanmaya başlanmıştır. SB, başlangıçtaki test politikası gereği sadece semptomlu kişilere test yapıldığı, semptom göstermeden

test yaptıranların sayısının sonradan artmaya başlaması üzerine yeni bir kategori eklendiğini belirtmektedir. Bu sebeple belirti gösterenlere hasta, PCR pozitiflere vaka terimi kullanılarak dünyanın hiçbir ülkesinde olmayan bir terminoloji ortaya çıktı.

Diğer yandan SB turkuaz tabloya "günlük vaka" yani PCR(+) sayısı eklemenin yanında 10 Aralık 2020'de salgının başından beri toplam PCR+ sayısını verdi. 12 Aralıkta ise toplam iyileşen sayısında düzeltme yapıldı. Böylece SB, salgının başından beri açıklamadığı verileri gecikmiş (ve kendilerine göre) bir şeffaflık söylemiyle düzeltmiş oldu. Türkiye'deki salgın eğrisine bakıldığında SB, ne yazık ki COVID-19'a ilişkin yaş, cinsiyet, bölge, meslek vb epidemiyoloji biliminin gerektiği biçimde açıklanmamış ve salgını hayatta değil rakam düzeyinde kontrol etme yolunu seçmiştir.

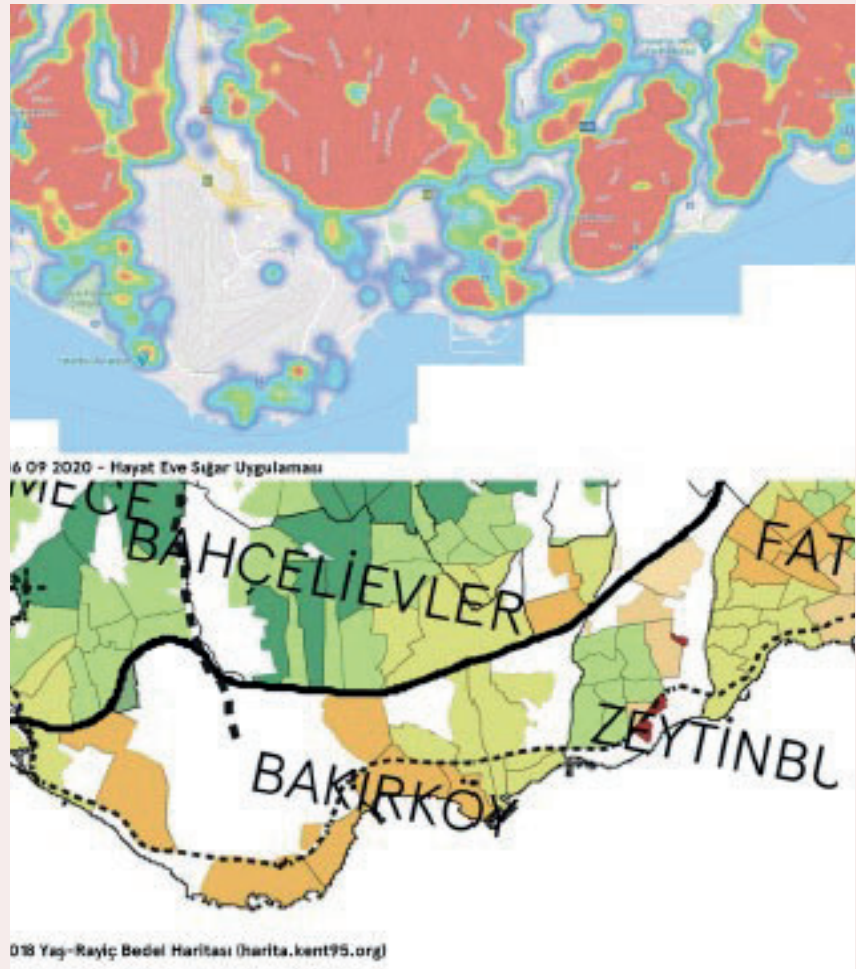
KIRILGAN İSTANBUL

Kırılkanlık, fiziksel veya psikolojik olarak hasar almaya açık olma, risk

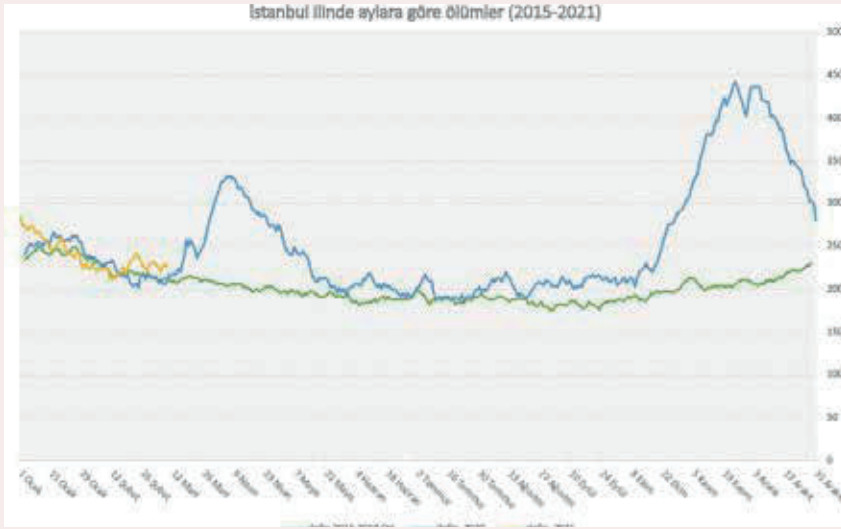
ve tehlikelerden etkilenebilir durumda olma ve zarar görebilir durumda olma hali olarak tanımlanmaktadır. İstanbul pek çok özelliği ile kırılkanlık unsurlarını barındırmaktadır³.

En yüksek nüfus yoğunluğu İstanbul'u COVID-19 açısından kenti riskli duruma getirmiş olsa da kentin hastalık yönünden daha başka kırılkanlıkları da söz konusudur. Kasım 2020'de İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından açıklanan İstanbul'un Kırılkanlık Haritası Raporu bu zaafı ve dezavantajları gözler önüne sermektedir. Söz konusu raporun bulguları, nüfus hareketliliğinin ve yoğunluğunun yüksek olduğu ilçelerin mekânsal yayılım riski açısından kırılkan olduğuna işaret etmektedir.

TÜİK Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları Araştırması, İstanbul'un kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) açısından en zengin ama en eşitsiz il olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2019). Türkiye genelinde kişi başına GSYH 2019 yılında 52.316

Resim 1: Bakırköy - Bahçelievler, 06.09.2020 tarihli HES ve kent95 karşılaştırması (Odman ve Tülek, 2020)

Şekil 2: İstanbul'da pandemi dönemindeki ölümlerin son beş yılın ortalaması ile karşılaştırılması

TL iken İstanbul'da 86.798 TL'dir. Gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren Gini katsayısı ise ülke genelinde 0,39 iken İstanbul'da 0,42 ile en yüksek seviyededir.

Türkiye'deki salgının yönetilme biçimi, COVID-19 hastalığını kısa sürede sosyal bir hastalık haline getirmiştir. Ekonomik aktivitenin özellikle imalat sanayinin ısrarla sürdürülmesi, önce bu sektörlerdeki emekçiler arasında ve hemen ardından çalışanların hanelerinde etkenin hızla yayılmasını neden olmuş, bu yolla salgın sınıfsal bir özelliğe bürünmüştür. COVID-19 hastalığı açısından asıl risk faktörü sınıfsal durum olarak kendini göstermektedir⁴. Mavi yakalıların evden çalışma olanaklarına çoğunlukla sahip olmaması, kısa süreli ve kısmi

kapama dönemlerinde işe gitmek zorunda kalması ve bu nedenle ev ile iş arasındaki mesafeyi her gün kat etmesi İstanbul'da COVID-19 salgınına potansiyalize etmiştir.

İstanbul Kırılganlık Haritası, Ataşehir, Bakırköy, Beşiktaş, Kadıköy ve Şişli'nin sosyo-ekonomik kırılganlık yönünden avantajlı konumda olduğu ve kent genelinde kitlesel bulaşma düzeyine ulaşana kadar bu ilçelerin COVID-19'dan görece daha az etkilendiği görülmektedir.

Mahallede yaşayan yaşlı ve çocuk nüfusunun, çalışma çağındaki nüfusa oranını gösteren Bağımlılık Oranı, COVID-19 salgınının yoğunlaştığı kent merkezinin aksine periferde ve Anadolu Yakası'nda Kadıköy, Avrupa

Yakası'nda ise Bakırköy'de çok yüksek düzeydedir.

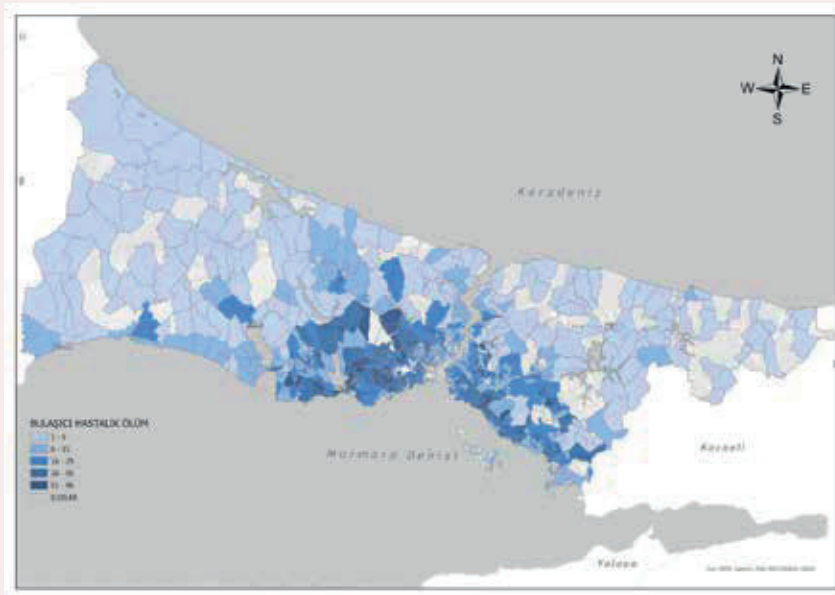
İstanbul'un mahallelerdeki ortalama gelir düzeyi ile COVID-19'un yaygınlığı arasında negatif bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Yakası'nda enfeksiyonun yaygın olduğu Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Esenyurt, Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece, Sultangazi ile Anadolu Yakası'nda Sancaktepe, Sultanbeyli ve Tuzla'da gelir düzeyinin düşük ya da çok düşük olduğu; hastalığın görece daha az izlendiği Avrupa Yakası'nda Bakırköy ve Beşiktaş, Anadolu Yakası'nda Kadıköy'de ise gelir düzeyinin çok yüksek olduğu görülmektedir.

Son olarak mahallelerin kendi içlerinde gözlenen ve salgının yaygınlığıyla ilişkili bu eşitsizlik halinin ilçeler ve bölgeler arasında da yaşandığı dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Türk Tabipleri Birliği 6. Ay Değerlendirme Raporu'nda ifade edildiği gibi İstanbul'da en kolay okunan sınıfsal sınır D-100 otoyolunun kuzey ve güneyidir. Otoyolun hemen kuzeyinde, Güngören benzeri ilçelerde, ekonomik düzeyin nispeten düşük - orta olduğu, ağır sanayi ve büyük ölçekli fabrikaların bulunmadığı, tekstil endüstrisi gibi küçük ölçekli sektörlerin geçim kapısı olduğu yerlerde COVID-19 HES görüntüleri hızla kırmızıya dönmektedir (Resim 1)⁵.

VEFAT SAYILARI

19 Mart 2021 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde salgının başından beri toplam 29 bin 864 kişi yaşamını kaybetti.⁶ Bir yıllık salgındaki tüm ölümlerin %60'ı Ekim 2020 ile Ocak 2021 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Şubat 2021'de ölümlerin görece azalmasından sonra ekonomiyi önceleyen yaklaşımlar nedeniyle vaka sayıları tekrar artmakta, pandeminin birinci yılında Türkiye birinci dalganın üçüncü zirvesini yaşamaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB)'nin günlük mezarlık kayıtlarındaki ölüm sayılarına bakıldığında, pandemi öncesi beş yılda (2015-2019) yıllık ortalama 74.030 ölüm meydana gelmişken 2020 yılında bu sayı 92.583 ölüme çıkmıştır (<https://turCOVID19.com/acikveri/>).

Resim 2: İstanbul'da Bulaşıcı Hastalık Ölümlerinin Mahallelere Dağılımı (Kaynak: İBB)

İlçenin sosyoekonomik durumu	Kaba ölüm hızı (Bin kişide)	Bulaşıcı hastalıkların tüm ölümler arasındaki payı (%)	65 yaş üzerinde bulaşıcı hastalıkların payı (%)
Çok fakir	4,0	25,2	24,4
Fakir	4,2	23,4	22,1
Orta	5,2	20,2	18,9
İyi	8,0	15,4	13,9
Toplam	4,6	26,7	20,0

Tablo 2. İstanbul'un ilçelerinin sosyoekonomik düzeyine göre 2020 yılındaki ölümler

2020 yılında yaklaşık 18 bin fazla ölümün önemli bir kısmının COVID-19 nedeniyle olduğu ama bir kısmının da fazladan ölüm diye adlandırılan duruma bağlı olduğu tahmin edilmektedir. Fazladan ölümlerin, pandemi döneminde ertelenen sağlık hizmetlerinin yanı sıra pandeminin ortaya çıkardığı yaşam koşulları nedeniyle mevcut sağlık sorunlarının şiddetlenmesi ile ilişki olabileceği tahmin edilmektedir (hareketsizliğe bağlı dolaşım sorunları, vücut ağırlığında artış, ruhsal sıkıntı, yeme bozuklukları vb.) 2020 yılının genelinde ölüm sayısı ortalamasının üzerinde olmasına karşın 15.03-17.05.2020 tarihleri ile 10.10.2020 -10.01.2021 arasında yıllık ortalamasının oldukça üzerine çıktığı görülmektedir. Bu artışlar, Türkiye genelinde de vaka sayılarının arttığı dönemlerle örtüşmektedir (Şekil 3).

İstanbul'da İBB mezarlıklar müdürlüğü'nün verisine göre 2020 yılında 19.245 kişi bulaşıcı hastalıklar nedeniyle ölmüştür. Mahalle bazlı konumsal analize bakıldığında COVID-19'a bağlı ölümlerin ağırlıklı Avrupa yakasında olduğu görülmektedir (Resim 2).

İstanbul genelinde bulaşıcı hastalık koduyla defnedilenlerin payı tüm ölümler

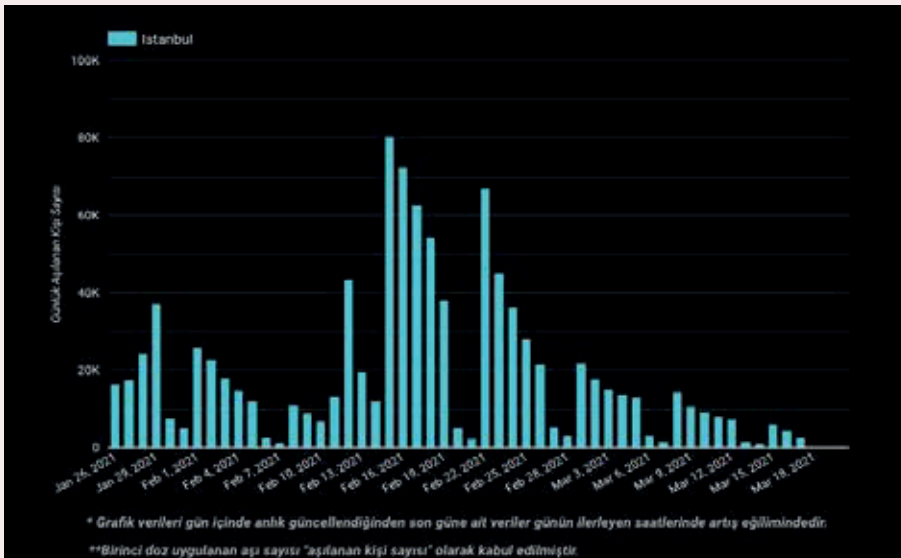
arasında %26,7'dir ancak daha dikkat çekici olan, sosyoekonomik düzeyi iyileştikçe 65 yaş üstü ölümler arasında COVID-19 nedeniyle ölümlerin payı da azalmaktadır (Tablo 2).

İSTANBUL'DA AŞILAMA

TURCOVID verilerine göre İstanbul'daki toplam uygulanan doz 20.03.2021 itibarıyla toplamda 2.028.743 olup 2. doz 788.394'dir. İstanbul'da da Türkiye'deki ne benzer şekilde henüz nüfusun çok az kısmının aşılandığı görülmektedir. Diğer yandan aşı lojistiği ile ilgili sorunlar nedeniyle aşılanmanın ilk zamanlardaki hızının kesildiği de ne yazık ki dikkat çekmektedir (Şekil 4).

SON SÖZ

COVID-19 pandemisinin birinci yılını geride bıraktığımız bu günlerde, salgının hala kontrol altına alınamadığı, salgının iyi bir biçimde yönetilememesi nedeniyle de COVID-19'un sosyal bir hastalık haline dönüştüğü görülmektedir. İstanbul, pek çok özelliğiyle salgın etkeninin hızla yayılmasına olanak veren koşullara sahiptir. Salgının toplum sağlığı üzerine yaratacağı yıkıcı etkileri hafifletmek için umut olan aşılamaya çalışmaları ise gerektiği hızla ve yaygınlıkta sürmemektedir.

Şekil 4. İstanbul'da günlere göre 100.000 nüfusa yapılan aşı sayısı (Kaynak: turCOVID19.com)

Kaynaklar

Diken İnternet Portalı "Bakanlık şubatta 'corona' tespit etmiş: Tedaviyi tıp dergisinde anlatmış". Erişim: <http://www.diken.com.tr/bakanlik-subbatta-corona-tespit-etmis-tedavi-yi-tip-dergisinde-anlatmis/>

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Bilgi İşlem Müdürlüğü

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Mezarlıklar Müdürlüğü

İstanbul Kalkınma Ajansı. COVID-19 Salgını Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılmalı Haritası Proje Raporu. İBB Kültür AŞ. Yayını. Kasım 2020, İstanbul.

Odman A, Tülek M. COVID-19 pandemisi döneminde sosyomekansal eşitsizlikler ve veri / halk sağlığı ilişkisi. İçinde: TTB COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu. TTB Yayınları. 17 Eylül 2020, Ankara. Sf:531.

Our World i Data. Erişim: <https://ourworldindata.org/>

T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Aşısı Bilgilendirme Platformu. Erişim: <https://COVID19asi.saglik.gov.tr/>

T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme sayfası. Erişim: <https://COVID19.saglik.gov.tr/>

TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2020.

TURCOVID -Türkiye COVID-19 Pandemisi Ekranı. Erişim: <https://turCOVID19.com/>

TÜİK. "İl ve cinsiyete göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu, 2007-2020 Tablosu" Şubat 2021

Dipnotlar

1) TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2020.

2) TÜİK. "İl ve cinsiyete göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu, 2007-2020 Tablosu" Şubat 2021

3) İstanbul Kalkınma Ajansı. COVID-19 Salgını Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılmalı Haritası Proje Raporu. İBB Kültür AŞ. Yayını. Kasım 2020, İstanbul.

4) Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Esenyurt, Kurtköy, Küçükçekmece, Pendik, Samandıra, Ümraniye ve Tuzla gibi mavi yakalıların yoğun olarak yaşadığı bölgeler İstanbul açısından temel risk faktörüdür.

5) Odman A, Tülek M. COVID-19 pandemisi döneminde sosyomekansal eşitsizlikler ve veri / halk sağlığı ilişkisi. TTB COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu. 17 Eylül 2020, Ankara. Sf:531.

6) <https://COVID19.saglik.gov.tr/>